

szolgál. Fodor András nem hallgatja el, hogy nem tanult hangszeres zenét, nem ismeri a kottaolvasást, nem „vezényelt” láthatatlan zenekart, és nem partitúrával a kezében ül be az Operába. Fodor András szellemi útja a kivivott és nem a készen kapott zenebarátság; példa arra, hogy a zene hallgatása, a hangverseny, a rádió éppúgy lehet zenére vezérlő kalauz, mint a hangszeres játék, a zeneiskolai óra, a partitúra ismerete. Fodor András Bartók-könyvének legfőbb tanulsága, hogy a nem szakember meddig juthat el más művészetek megértésében, élvezésében. Könyve erőt ad és biztatást, hogy a művészeteknek — így a zenének — van olyan ösztönös, belülről fakadó, természetes megközelítése, mely nem egy ponton találkozik a legobjektívebb szakmai elemzéssel, sőt alkalmankint előtte is járhat. (*Zeneműkiadó, 1978.*)

TÜSKÉS TIBOR

Zenei írások a Nyugatban

„Kodály alkotómunkásságának minden motívuma: mentés, életretámasztás, felmagasztalás, teremtés és nevelés — s mindez egyetlen gondolat szolgálatában: magyarnak lenni, élni, fennmaradni, embernek lenni, igaznak, jobbnak. S ezért több ez a művészet minden másnál, ami ma Európában hódít vagy vajúdik.”

Ez a gondolatfutam Kodályról — vélhetően valaki — talán éppen Féja Géza új könyvéből, a *Törzsek és hajtások* című kötetből való, amelynek a szerző 1976-ban írta előszavát és 1978-ban nyomtatták ki. A kötet tanulmányai közt *A honalapító*: Kodály Zoltán helyét körülbelül így jelöli ki a magyar kultúra történetében. Féljárt, úgy rémlik, kritizálták is kissé — erős kontúrjaiért. Úgy vélték, Kodály sem értene egyet ilyen ditirambusokkal.

Persze Szabolcsi Bencét — akitől bevezető idézetünk való — már nehezebb volna „korrigálni”, hiszen a magyar művelődéstörténet tisztelt tudósáról van szó. Szabolcsi vallomása Féja tanulmányánál fél évszázaddal korábban hangzott el, talán feledésbe is merült mára, de annyi bizonyos, hogy Kodály nem tiltakozott ellene, valószínűleg ma sem tenné. Szabolcsi Bence, higgyük végre el, ha ez eddig nem tudatosult volna bennünk, pontosan tudta, hová kell helyezni Kodályt az egyetemes magyar kultúra történetében.

Tudjuk viszont azt is, hogy az idők kereke fordul, mindennek változhat az akusztikája. Ha figyelmesen újraolvassuk Szabolcsi mondatát, érezhetjük, hogy ott minden szónak pontosan kimért súlya van: lehet, hogy a „hódító” Stravinsky és a „vajúdo” Schoenberg művészetével szemben (mert ugye rólok van szó?) életművük lezárása múltával irgalmasabbak vagyunk, mivel Bartók és Kodály előbb a világban, utóbb saját hazájában, végleg és visszavonhatatlanul kiküzdötte azt a tekintélyt, amit a huszonhat éves fiatal zenetudós — 1926-ban — még joggal féltett; a modern zene világában *etikai* értékekért folyt a harc, idehaza a nemzeti, népi újjászületésért — a magyarság egyszer valóban kivívható helyéért a nap alatt, az európai szellemiségben — a sors akkor a „lenni vagy nem lenni” örök kérdést számunkra aktuálisan így vetette fel.

Ha egy idős író élete számvetésénél az ifjú zenetudós — nem bánom: „eufóriás” — hangvételét ismétli el, én csak tisztelettel álllok meg ez előtt a tény előtt. Szabolcsi Bence nem élt hiába.

Ennyit előljáróban egy könyvhöz, amit ha bárhol felütünk, gondolatébresztő szikrák pattannak belőle elő.

Különös, figyelemre méltó emberek társaságába vezet el bennünket ez a könyv,

Breuer János könyvnapvi válogatása, amelyet *Zenei írások a Nyugatban* címmel adott ki a Zeneműkiadó, benne a Bartók és Kodály meghatározta évszázad, a magyar zenei aranykor idejéből származó legkülönbözőbb, rövidebb-hosszabb recenziókkal, gloszszákkal, tanulmányokkal, bölcsekedésekkel. Ezeket az írásokat csak egy mozzanat forrasztja egybe: valamennyi a *Nyugat* évfolyamaiban jelent meg 1909 és 1941 közt. Tehát a cikkek a *Nyugat* egész korszakát fogják át: valamennyit áthatja a *Nyugat* szellemének kaleidoszkopikus ragyogása.

Válogatás. Így is majdnem száz, legyünk pontosak: 94 cikk, köztük 17 szerző mindegyike mindössze egy-egy írásával szerepel, de további 9 szerző egész cikksorozattal, köztük a legtöbb írás, negyedszáz elvi kritika, zenepolitikai tanulmány, Tóth Aladár zenekritikus — Szabolcsi Bence egyik legjobb barátja, legfontosabb küzdőtársa — tollából való. Breuer János hozzáértő mérlegelése eredményeképpen jött létre ez a gyűjtemény. Hézagpótlónak valljuk — micsoda „blöff” szó, ha nem tudjuk igazolni nyomban egy szembeszökő példával! Amivel a „hozzáértő mérlegelés” szóhasználat is tartalmat kap.

Általánosságban elmondhatjuk: Tóth Aladár például azért szerepel 25 írással, mert a magyar zeneélet két világháború közé szorított tragikus és felemelő korszakában kritikáival kiemelkedő helyet foglalt el. A zenei élet mindennapjairól a Pesti Napló zenei referenseként számolt be, fontosabb elvi cikkeinek java a *Nyugat* hasábjain talált helyet. A most közzétett cikkek java is a teljes horizont áttekintése, zenei műsorpolitika a filharmonikusoknál, az operánál, a modern zene ügye, természetesen Bartók és Kodály működésére állandó figyelemmel. Jellemző, hogy mint egészen fiatal kritikust, Kodály ajánlotta utódjául maga helyett, amikor a *Nyugat* zeneírói posztjáról leköszönt. Tóth Aladár széles látókörű zeneesztéta; aki például Strauss Richardról szóló tanulmányát elolvassa, áttekintést kap a német szellemiség egész komplexumáról is, ami a zenének kimagasló szerepe folytán ebben a művelődési körben rendkívül fontos.

Maradjunk egy kicsit Tóth Aladárnál, próbáljuk a Breuer János válogatta kötet hézagpótló jellegét példaképpen az ő tevékenységén keresztül megragadni. Szabolcsi jeles tanítványának, Bónis Ferencnek szerkesztésében *Magyar Zenetudomány* sorozatcímrel egy-egy modern magyar zenetudósi alkotói pálya összefoglalásai jelentek meg. Ezek java még a tudósok életében látott napvilágot, beköszöntőül magának Szabolcsi Bencének *A magyar zene évszázadai* 1959-ben és 1961-ben. És hogy még a legfontosabbat említsem, Kodály Zoltán *Visszatekintés* címen kiadott írásai 1964-ben. Az alkotók életében kiadott gyűjteményeket Bónis Ferenc átnézte velük — a szerzők igényelték is a felülvizsgálatot — és esetenként, nagy felelősségerzettel javításokat, végleges szövegezéseket rögzített. A sorozat 11. számú kötete *Tóth Aladár válogatott zenekritikái, 1934—1939.* címmel több mint 600 oldal terjedelemben 1968-ban jelent meg, tehát éppen tíz évvel ezelőtt. A kötet fontosságát mutatja, hogy Lukács György írt hozzá előszót. A kötet címéhez kapcsolódó két évszámhoz magyarázatot kell fűzni. Tóth Aladár, élete legutolsó éveiben csak még zordonabb önkritikával rendelkező, még visszahúzódnóbb, talán nem túlzunk, ha azt mondjuk, „meghásonlott” lelkülettel semmiképpen sem akart hozzájárulni zenekritikai újbóli közléséhez, azok gondos felülvizsgálata előtt. Viszont azok felülvizsgálatára nehezen szánta el magát. Legilletékesebbektől tudom, végül lassú visszapergetéssel, a Pesti Napló 1939-ben történt betiltásától számítva haladt visszafelé: így kellett a kötet szerkesztőjének — Bónisnak — cikktől cikkgig „közelharcot” vívnia a publikáció viszonylagos teljességéért. 1934 elejéig jutottak el. Így jelentek meg Tóth Aladár briliáns írásai — már írójuk halálának évében — 1934-től 1939-ig terjedő megszorítással, noha Tóth Aladár zenekritikusi munkássága a Nyugatnál 1920-ban kezdődött el. A Bónis-féle gyűjteményből mindenesetre — ha csak az életpálya második felére vonatkoztatva is — megismerhettük ezt a kicsit barokkos zsúfoltságokkal terhes, de kristályos logikával és csodálatos szennvedelemmel alkotó zeneesztétát, zeneéletünk ünnepnapjainak és mindennapjainak krónikását.

Tíz évnek kellett elmúlnia, hogy most, a *Zenei írások a Nyugatban* című kötet

egy kínzó hiányérzettől szabadítson meg bennünket. Olvashatjuk benne Tóth Aladár 1920 és 1932 közt keletkezett írásait, amelyek tanulmányozása után az 1934 és 1939 közt írt kritikák felidézése új, mélyebb távlatokat kap.

Hosszasan időztünk a kötet legtöbb dokumentummal szereplő írójánál, de fontosságát nem túloztuk el; maga Breuer János gondoskodik ilyen aggályunk eloszlatásáról, amikor az 1909-től 1941-ig időrendbe sorolt anyagból éppen Tóth Aladár egyik elvi cikkét (*A magyar zenekritika feladatai*, 1925) helyezi a nagy zenekritikus emlékének szentelt kötet élére, mint a *Nyugat* zeneesztétikai szemléletének som-mázatát.

A kötet második, legtöbb írással bemutatott zenekritikusától, Lányi Viktortól, egy tucatnyi zenekritika nem sok, ha azt vesszük, kritikusi szereplése a kötetben 1910-től 1927-ig csaknem két évtized munkásságát fogja át. Lányi Viktor írásainak sokfélesége engem földijének, a szabadkai születésű Csáth Gézának írásaira emlékeztet, némely kritikájának hangvételében az *Éjszakai esztétizálás* világát érzem. Érdekes, hogy édesapjáról, Lányi Ernőről, a szabadkai zenei élet reprezentánsáról a kötetben éppen a szabadkai születésű Kosztolányi Dezső cikkét olvashatjuk. Jász Dezső kritikusi arcéle (hét cikkel az 1909 és 1911 közti időkből) jól illik ebbe az együttesbe. Jellemző, hogy ezek a kritikák milyen értékállóan határozzák meg egy-egy muzsikus karakterét, legyen akár Ferruccio Busoniról vagy Max Regerről, Richard Strausrról vagy Dohnányi Ernőről szó. Ismét megállapíthatjuk, hogy Bálint Aladár 1910 és 1917 közt írt zenei írásai alapján nemcsak a képzőművészeti témákban otthonos, hanem a zenei világban is maradandó becsű sorokat írt. A Debussyvel való találkozás az 1910. évi budapesti koncertjén, megdöbbenően redukált vallomás. Több írása is félelmetesen idézi a nehéz időket, ahogy a hangversenytermek meghitt hangulatába a világháborús évek szele belesüvít. Hasonló produkcióra egyébként Molnár Antal is képes, nyolc írása közül ennek mintadarabja *A zene és a háború* című elmefuttatása 1915-ből. Ebben ilyen sorokat olvashatunk: „... Terjedt a muzsika az ember fészkei között és elárasztotta a Földet. A szél sírni tanult, a madár a forrásból zenét ivott és belefűtyülte érzéseit a napsugárba. ...Ma nincs zene. Amit hallunk, az visszhangja annak, ami volt. Szobájukban maradt zeneszerzők részben sírnak, részben remélnek és várnak, részben pedig győzelmi indulókat írnak...”

És Breuer János kötete éppen itt, Molnár Antal hatalmas, feltáratlan, még sok meglepetést tartogató és viharos ellentmondások csíráit hordozó életművénel: hézagpótló és egyben minőségileg újat nyújt. 1912 és 1916 közt nyolc írását olvasva, ismét ugyanazt kell megállapítanunk, amit Tóth Aladárnál bőségesen kifejtettünk.

1961-ben megjelent már egy kitűnő összefoglalás (*Magyar Zenetudomány* 3.), amelyben Bónis Ferenc Molnár Antal sok — nehezen hozzáférhető — írását rendezte egyetlen kötetben sajtó alá. Molnár Antal a kötethez írt előszavában megjegyzi: „Közkeletű eljárás, hogy újabb kiadásnál az író kihagy, hozzátesz, egyszerűen: javít, érvényre juttatva időközben nyert belátásait.” A gyűjtemény nagyszerű áttekintést ad Molnár Antal jelentőségéről, de dokumentációs értékét csökkenti, hogy csak könyvtári kutatómunkával tisztázható, mi volt az író *eredeti* belátása, a maga idejében készült, a maga idejét kifejező, akusztikailag tisztán hangzó, primér letét! Furcsa, de van, akit elsődlegesen néha ez érdekel. Breuer János közlési módszere ilyen: nemcsak hézagpótló írásokat közöl, de azokat eredeti letétjében nyújtja — felmentve minket a könyvtári kutatómunka időt, ideget rabló, keserves munkálataitól. A cikkek betűhív közlése tehát további idézésre alkalmas állapotot tükröz, a nevek leírásában sem teremt „rendet” — ezzel még nagyobb zűrzavart kerülve el —, hanem az eredendő és eredeti sokféleség mellett konokul kitart. Ezért egyszer Stravinskyt olvassunk, máskor Sztravinszkijt, egyszer Schönbergről van szó, máskor Schoenbergről. Máskor — helyesen — a *téves* Schrecker írásmódon akad fel szemünk a helyes Schreker helyett. Molnár Antal néhány kivételesen egyéni írásának őszintén örvendzhetünk. Amit Schoenbergről írt 1912-ben, amit a *Blauer Reiter* festőmozgalom zenei mellékletéről írt, a zenetanítás és modernség problémájáról, s amit Bartók gyermekdarabjairól 1913-ban. Ez utóbbiakról szólva — a Bartók—Reschofsky zon-

goraiskola darabjaival kapcsolatban — egy látnoki mondat: „... átjatszásuk közben lehetetlen volt Mozart víziójától szabadulnom.” És cikke végén hozzát teszi: „Addig is e néhány szót, míg idő és tehetség méltóbb bírálatot nem adnak.”

Festőmozgalom... A Nyolcak kitűnő gárdája az Ady és Babits meghatározta lírai, és a Bartók és Kodály meghatározta zenei újjászületés piktúrás változata, paralelje volt. De míg a poézis és zene nagyjai áttörték az ellenállások vonalát, a festők ezt nem tudták végrehajtani. Egész életművében talán egyik sem tudott következetes utat tartani? Elsüllyedt életművük feltárására alig van remény. Érdekes azonban, hogy a Nyolcak legnyugtalanabb szelleme, Berény Róbert, 1911 és 1912 közt több cikket is írt a Nyugatban, egyet Bartókról, kettőt az Új Magyar Zene-Egyesületről — ahol szintén Bartók volt a szenzáció. Ezek a cikkek a dokumentáció fontos darabjai. Egy jelentős időszak társművészeti összefüggéseire mutatnak rá. Ilyenre utalnak Mezey Zsigmond Reinitz Béla: *Hét dal Ady Endre verseire*, és Barta Lajos *Ady énekel...* című recenziói is.

A Nyugat nagy nevei közül Karinthy Frigyes egy nagyjövőjű zeneszerzőről ír, Radó Aladárról, akit csakhamar elnyelt a katonasír. Füst Milán cikke Szigeti József hegedűhangját ragyogtatja meg, Kuncz Aladár — még a Fekete Kolostorba vonulása előtt — a Waldbauer—Molnár—Temesváry—Kerpely-kvartett gyönyörűséges „négy összefonódó ezüst orgonasípját” hallgatja meg. Kodályról és Bartókról sokan írnak — előbbi művészetéről Náray Miklós, Harsányi Zsolt, utóbbiról Gombosi Ottó, Mohácsi Jenő, Devecseri Gábor egy-egy cikke szól. Dohnányiról Elek Artúr, Kacsogh Pongrácról Szirmai Albert, Leoš Janáčekről Kázmér Ernő, Paul Dukasról Gyergyai Albert ír egy-egy recenziót. Hammerschlag János Stravinskyről kétszer is ír, a nagy orosz mesterről azonban François Gachot értékelése a legérdekesebb, ma is korszerű és megszívlelendő írás, pedig 1926-ból való. Keszi Imre nyolc zenei írása 1936 és 1939 közt eredeti kritikusi arcélt mutat, Bartók Béláról, Kodály Zoltánról, Molnár Antalról, Szabolcsi Bencéről ír. Lajtha László konferenciázását a népzeneről nem szabad a sorból kifelejteni.

Breuer János zeneíró és történész újabban a dokumentációs munkák megszálottja, a *Zenei írások a Nyugatban* című gyűjteményébe a szívét adta bele. Az ilyen típusú munka lényegében nem más, mint *lezárt* életművekkel, *végleges* szövegekkel való hű sáfárkodás. (*Zeneműkiadó, 1978.*)

DEMÉNY JÁNOS

Marsall László: Szerelem alfapont

„Szerelem” és „alfapont”: a két fogalomnak érezhető feszültsége van. Az első hagyományos romantikája és a második elvontan matematikai jellege Marsall László új verseskönyvének fogantatását és szellemét jelöli. A szerelmi érzés és a logikai konstruálás kettős ihlete hagyta ott bélyegét ezeken a verseken. Különös kettősség, legalábbis első közelítésre s megfontolásra. Hiszen vannak-e egymástól idegenebb fogalmak, mint a szerelem és a logika, a szenvedély és a matematika. Valójában: a költői személyiségben, a versek mögöttes terében természetes összefüggés van a két fogalom között. Nemcsak azért, mert Marsall László élénk érdeklődést tanúsít a matematika és a formális logika iránt, s ezt az érdeklődést nyilván érzelmi életének megélnékülése idején sem tagadhatja meg. Azért is, mert kezén versalakító: szövegformáló elvvé váltak a matematikai konstruálás, a formális logikai levezetés eljárásai. Ha nem a szerelmi elragadtatásról írna, hanem, mondjuk, egy város, egy